

APROXIMACIÓ LINGÜÍSTICA I SÓCIO-HISTÒRICA A LES EMBAIXADES DE LA RISA DE 1873

Retrobar el text d'unes Embaixades que es donaven per desaparegudes i de les que solament podia parlar-se per referències és una alegria per a tots els festers bocairentins.

Però queda tant llunyà el temps i seria tant distinta la societat d'aleshores que pot ajudar a situar-nos uns xicotets estudis de les circumstàncies lingüístiques i socio-històriques del moment en què varen ser escrites.

ANÀLISI LINGÜÍSTIC

Ens trobem davant un text escrit en valencià, com expressament es diu a la portada: «Embaixades divertides en València», ara bé, ple d'errades ortogràfiques, de barbarismes i castellanismes, cosa molt usual a l'època. Cal pensar que en 1873 feia més de cent cinquanta anys que el Decret de Nova Planta ens prohibia utilitzar la nostra llengua.

Però aqueixa prohibició ja no era imperativa. En 1873 feia uns anys que havia començat la Renaixença. En 1859 es restaura a Barcelona els Jocs Florals i apareix la figura de mossén Cinto Verdaguer. A València Teodor Llorente i Vicente Wenceslao Querol comencen a escriure en vernacle.

Al mateix temps el regust romàntic pel pintoresquisme va portar la florida d'un teatre popular i local, i els seus autors, Bernat i Baldoví, Escalante, Palanca, etc., rebutjant una possible llengua literària, es vanaglorien d'escriure en el seu impur valencià domèstic, i en aquesta línia hauríem de catalogar el text de les Embaixades de 1873. Encara faltaven cinc anys (1878) per a què Constantí Llombart fundara «Lo Rat Penat», la «Societat d'animadors de les glòries valencianes», com una reacció dignificadora per a la generació i modernització del valencià.

Però, malgrat i tot, al text de les Embaixades trobem paraules molt correctes que per desgràcia van desaparèixer de la nostra parla diària: *disbarat*, *cranc*, *vivot*, *ans*, *enfuós*, *oir*, *toro*, *collut*, etc.

També hi trobem locucions o frases fetes amb molta gràcia i força descriptives: *Treure a xeulits*. En aquesta vinya no colliràs tu raïm. *Treure amb el rabo de la granera*. *Jugar bé els cubillets*. *Menjar aleluies*, etc. Però tot açò mereix un estudi més detingut, com es fa al vocabulari següent.

VOCABULARI DE PARAULES I LOCUCIONS O FRASES FETES TROBADES A LES EMBAIXADES DE LA RISA DE 1873

1. *Passar el guitarró*: Passar la bufera.
2. *Mal carat*: Lleig de cara. Figuratament: repulsiu.
3. *Passar el gat*: Passar la bufera.
4. *Cà El Pinsà*: Taverna que estava en l'actual carrer Santa Àgueda, en la costereta que va a l'anomenada placeta del Pinsà. No he pogut averiguar si la taverna pren el nom per la proximitat a la placeta o viceversa. El Pinsà era pare de Pepica Bernacer, muller de Jaume Santonja.
5. *Anar bacó*: Anar bufat. El bacó és el porc o la cansalada del mateix.
6. *Carabassa de vi*: Carabassa lleunyosa i que forma dues panxes unides per un coll estret. Servia per dur vi o aigua i també s'emprava com a surador per les persones que no sabien nedar.
7. *Franc*: Lliure. Deixar franc. Deixar lliure. Aquesta paraula, desgraciadament, s'ha perdut de la parla diària de Bocairent.
8. *Motiló*: Espantall, ninot per fer por als ocells i no deixar-los fer

mal a la fruita o al sembrat. Figuratament: persona inútil, incapaç d'obrar amb seny.

9. *Rosí*: Cavall de mitjana qualitat. Figuratament: beneïtot, curt d'enteniment.
10. *Calbisons*: Calbot o carxot.
11. *Gargamell*: O gargamella, part interior i superior del coll. Emprat a Mallorca.
12. *Tronera*: Obertura practicada a una fortificació o vaixell de guerra i destinada a deixar passar la boca d'un canó. Figuratament: Home de conducta moralment desarreglada, cap de trons.
13. *Traure a xeulits*: Traure sense cap esforç.
14. *Traure amb el rabo la granera*: Traure sense esforç.
15. *Bascós*: Inquiet. Figuratament: donador de quefer, queferós.
16. *Vivot*: Membre viril. Anar-se'n al virot: Enviar lluny.
17. *Mico*: Simi de cua llarga. Figuratament: ridícul, grotesc.
18. *Margallons*: És l'única palmera nadiua d'Europa continental. Es busca en ella tant la mèdula tendra i comestible com les fulles decoratives amb forma de palmito. Abans era costum vendre a les fires i festes.
19. *Serons*: És un clar castellanisme de «sària», que és un recipient d'espart que forma bossa a cadascun dels dos extrems i es col·locava damunt una bèstia per a transportar les coses més diverses.
20. *Tonaes*: És una degradació de tonades, que són les melodies d'una cançó o del parlar. Figuratament: deixar-se de raons.
21. *Debaixar*: Abaixar o devallar. També sol dir-se poc actualment.
22. *Dotor*: Degradació de doctor. Figuratament: persona que pretén de saber molt, d'entendre en moltes coses i que en tot es vol ficar i manar.

23. *No voler soltar el mos*: No voler desprendres d'alguna cosa.
24. *Disbarat*: Barbaritat, bogeria. Paraula oblidada al nostre lèxic actual.
25. *Perot*: Figuradament: persona que no pinta res.
26. *Serrallo*: Castellanisme de serrall, lloc tancat on els musulmans tenen llurs dones i concubines.
27. *Lo*: Article que substitueix erròniament a «el». Actualment no sol utilitzar-se a Bocairent, i és més lògic en el parlar «apitxat».
28. *Barral*: Recipient per a líquids que varia segons les comarques, pot ser de vidre i forrat d'espert, barrilet amb broc i ansa, cànter de terrissa, catalana, recipient de cuir, etc.
29. *Anfuós*: Degradació d'enfuós, vol dir amb rapidesa.
30. *Pillar el Ponent*: Anar-se'n.
31. *Estar menjan bacores*: No enterar-se de l'assumpte.
32. *Esclafaterrossos*: Camperol, home rústec, masero.
33. *Sarró*: Degradació de serró, bossa feta de pell o de tela que la gent del camp porta penjada amb una corretja pel coll.
34. *Fardatxo*: Rèptil saurí que en castellà es diu «lagarto».
35. *Gavatxo*: Degradació de gavatz; en general, francès en terme despectiu.
36. *Casa Bru*: Hi ha dues referències clares a tavernes que portaven els Bruna. Una estava en les darreres cases de Mossén Hilari (darrere la vila). Allí la tenia Felip de Bru, pare de José M.ª Doménech, junt a la seua mare Gostina la Bruna. Per la seva situació era el lloc on paraven els treballadors que anaven o tornaven dels Batans i els Molins del Barranc. Més tard passaren a la cantereria on havia estat cà la Sotana.
L'altra taverna la portava el tio Vicent el Bru i la tia Rita la bruna i estava en la placeta del Omets on avui es Electro-Belda. El tio Vicent va morir el 28 de desembre de 1933, i als pocs anys, la tia Rita.
37. *Oir*: Escoltar. Aquesta paraula, correcta, no sol dir-se actualment al nostre poble.
38. *Beceroles*: Primer llibre de lectura on aprenen de llegir l'alfabet i de confeir les lletres.
39. *Xut*: Interjecció per a demanar o imposar silenci. No dir xut: No dir res.
40. *Ans*: Abans. Actualment a Bocairent l'hem substituït, desgraciadament pel castellanisme «antes».
41. *Portar en un cabàs*: Anar tan bufat que t'han de portar.
42. *Morrut*: Que manifesta mal humor.
43. *Fer la raó*: Cantar les veritats.
44. *Mandoblà*: Bufetada forta.
45. *Ser cascavell*: Ser inconstant.
46. *Llevant*: Est. Orient. Vent que ve de la dita direcció.
47. *Ponent*: Oest. Occident. Vent que ve de la dita direcció.
48. *Tramuntana*: Nord. Vent que bufa del dit punt cardinal i que sol ésser molt fred.
49. *Taina*: Dansa valenciana que es balla acompanyada de tabal i dolçaina. Anar o estar de taina: Anar o estar de broma.
50. *Picar la cresta*: Barallar-se, castigar.
51. *Collut*: Sencer, brau.
52. *Encabant*: Forma vulgar de «en acabant»: Després.
53. *Tronat*: Derivat de tronera, home de conducta moralment desarraglada.
54. *Mas de Xascos*: Soles he pogut averiguar que Xascos es un malnom, però no a què persones pertanyia i on era el seu mas.
55. *Barret*: Peça de roba o d'altra matèria que s'adapta al cap per cobrir-lo. Es deu utilitzar en lloc del castellanisme «gorro».
56. *En aquesta vinya no colliràs tu raïm*: No deixar que algú participe o traga profit d'un assumpte.
57. *Toro*: Bou brau. Aquesta paraula s'ha perdut a Bocairent, malgrat ésser molt correcta, on es confundeix actualment amb bou (manso), es a dir, el «buey» castellà.
58. *Goleta*: Beneïtot, mancat de seny o enteniment.
59. *Mitgeta*: Mesura per a vi equivalent a l'25 litres o la setzena part d'un cànter. «Fer promeses de vi i estar buida la mitgeta»: Prometre el que no es pensa complir.
60. *Guilopo*: Ben despert, àgil d'esperit, prompte a l'acció.
61. *Menejar la partida*: Portar la iniciativa.
62. *Estar ben tapat*: Un altre símil referit al joc que equival a tindre tota mena de cartes per respondre al joc contrari. Figuradament: tindre seguretat de poder portar avant un assumpte.
63. *Testerola*: El cap com a residència de l'enteniment.
64. *Cà Estanislao*: Deu referir-se a la carnisseria de Cabanes «El Pelut», que va estar en una cova de la travessera del carrer Abadia, enfront de la que actualment tenen «Els Colaús» i després en la casa que hi havia pegada al «Llar dels Pensionistes», on ara estan els jardinetes.
65. *Ser d'Ayora que se'l mejen quasi cru*: Fa referència al distint grau de cocció per a l'arròs de paella o caldero entre Bocairent i Ayora.
66. *Perreta*: Moneda de 5 cèntims, es a dir, la vintava part d'una peseta i la meitat d'un xavo, que valia 10 cèntims.
67. *Caram*: Variant eufènica de carall. Carall: Membre viril. S'usa com a interjecció per a manifestar admiració o impaciència.
68. *Ans*: Abans. Cada vegada més s'obliden aquestes paraules correctes i es diu el castellanisme «antes».
69. *Tunió*: Deu referir-se a moro que ve de Tunís, de forma despectiva.
70. *Deixar el foc colgat*: Abans es colgava el foc a fi de què es mantinguera i poder encendre'l al dia següent. Figuradament, fer com si deixares un assumpte i re-traure'l més avant.
71. *Menjar aleluies*: No menjar res. Viure de l'aire.
72. *Palla*: És el tros d'aquest producte que s'utilitzava com a tap de les carabasses de vi.
73. *Mig armut*: Mida feta normalment de fusta amb forma tronc piramidal. El armut al Regne de València era la quarta part de la barcella i equival a un poc més de quatre litres.
74. *Caxorro*: Podria ser degradació de catxurro, que és un card més conegut per llapassa. Figuradament: bordet.
75. *Jugar bé el cubilets*: Símil referit al joc de daus. Figuradament: fer

bon ús de les possibilitats de treure avant un assumpte.

76. *Cà Quiqueta*: Quiqueta va ésser la filla major de la Sotana, que tenia la taverna en el carrer Cantereria. Li deien de malnom la Sotana perquè havia estat de fadrina en casa un retor. A l'estiu els fills feien i venien aigua llimó. Va vindre a Bocairent un foraster que era coix i prompte li tragueren «el coixo Romanones», i al poc circulava pel carrer la següent cançó: «El coixo Romanones està coixo d'una cama i ha vingut a Bocairent a casar-se amb la Sotana.»
77. *Enviar a per tomaques*: Enviar lluny.
78. *Cranc*: És la forma correcta de la degradació «carranc». Cranc borratxo: És aquest un símil visual, car cal imaginar-se un cranc que camina cap a darrere, com caminarà quan va bufat.
79. *Catxo*: Ajupit, inclinat cap a terra.

ANÀLISI SÒCIO-HISTÒRIC

Per fer-nos una idea de com era Bocairent en 1873, i no trobant documentació a l'Arxiu Municipal, prenc la descripció de Pascual Madoz al seu *Diccionario Geográfico de 1845*.

A Bocairent hi havien 850 cases en la vila i 130 extramurs. 4.074 habitants, molts menys que els anotats per Cavanilles en 1795, que van ser 5.850. «Una fábrica de paños con 7 máquinas para su elaboración, 5 batanes, muchos telares para bayetones, lienzo, cintas, cubrecamas y fajas. 2 Molinos papeleros, 11 harineros, una fábrica de jabón, otra de aguardiente y varias de alpargatas de cáñamo y esparto.» Madoz parla d'una agricultura florent, de 4.000 caps de borrecs i d'una indústria una mica descapitalitzada i acompanyada davant l'auge i la modernització de la indústria alcoiana.

Quant a esdeveniments, fou el 1873 un any mogudet.

A nivell fester, segons el llibre de don Francisco Vañó Silvestre, és probable que 1873 fora la darrera vegada que la filà de l'Antiga Espanyola portara les andes de Sant Blai. També seria l'any de la desaparició de la filà de Catalans i, per tant, la primera vegada

que els Granaders escenificarien «El contrabando», ja que fins ara ho feien Catalans i Contrabandistes. Desapareixia també la filà de Mariners i, de forma esporàdica, la de Moros Marins, que tornaria en 1879.

La cèdula de Carles III prohibint els trons dins de les poblacions arribà a Bocairent l'11 de febrer de 1872, per tant, seria en 1873 quan, aprofitant que si que es podia disparar fora ciutat, es faria l'Alardo de soldadesca al voltant de l'ermita de Santa Àgueda, quedant institucionalitzat que endavant la Guerreta començaria ja sempre des d'aquells indrets.

A nivell polític i social, en el III Congrés de la Internacional Espanyola, tingut a Còrdova a la fi de 1872, triomfaren els bakunistes anarquistes, que acordaren la instal·lació del seu Consell Federal a Alcoi. L'11 de febrer del 1873 és proclamada la República de caire federalista. Però a València no es conformaren, i el 19 de juliol es constituí una Junta Revolucionària que proclamà la República Cantonal de València, que va durar fins al 2 d'agost i que va estar presidida per Pedro Barrientos, nat i criat a la «Villa y Corte de Madrid».

Els mateixos dies de juliol, a Alcoi, un conflicte laboral degenera en un gran motí amb activa participació dels internacionalistes. Morí l'alcalde republicà, Albors, anomenat «Pelletes», que fou arrastrat per un cavall pels carrers de la ciutat.

En contrapunt a aquests fets revolucionaris sorgien partides de carlins que dominaren, i també transitòriament cobraren contribucions a La Plana, La Vall de Segorb, Els Serrans, La Vall d'Albaida i La Serra Mariola. Precisament entre el 20 i el 22 de desembre de 1873 s'enfrontaren en Bocairent les tropes carlines de Santés contra les governamentals de Valeriano Weyler, en l'anomenada Batalla de Camorra. Venceren els liberals.

Un any més tard es reinstaurava la monarquia constitucional en la figura d'Alfons XII de Castella i IV de València.

Però malgrat tot, en Bocairent, que participaria activament de tots aquests embolics socio-polítics com a vila industriosa i capdavantera, encara els va quedar temps en el tèrbol

1873 per a escriure les Embaixades de la Risa, que ara hem recuperat.

Josep Villarrubia Juan
De l'Associació Cultural Bocairent.
Bocairent, setembre 1987

BIBLIOGRAFIA

- *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de Alicante, Castellón y Valencia*. Pascual Madoz. Ed. Institución Alfons el Magnànim. Diputació Provincial de València.
- *Historia de España*. Pierre Vilar. Ed. Librairie Espagnole. París.
- *La llengua dels valencians*. M. Sanchis Guarner. Ed. 3 i 4.
- *La ciutat de València*. M. Sanchis Guarner. Ed. Excem. Ajuntament de València.
- *Bocairent, Fiestas a San Blas, obispo y mártir*, de D. Fco. Vañó Silvestre.
- *Observaciones sobre la Historia Natural del Reyno de Valencia*, de D. Antonio José Cavanilles. Ed. Albatros.
- *Geografía General de Alicante, Castellón y Valencia*, José Martínez Aloy. Dirigida por Fco. Carreras Candí. Ediciones Valencianas.
- *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Alcover i Moll. Ed. Moll.

